



نقش معارف و متون دینی در هویت کودکان

طاهره مهدیار - کارشناس ارشد عمران - محیط زیست

Mahdiar_zahra@yahoo.com

چکیده

دین و باورهای آن نقش اساسی در سلامت روحی هر جامعه ای دارد. تربیت دینی فرزند امان، برکاتش به خود او و دیگران خواهد رسید. بنابراین آموزش مفاهیم دینی را باید تقویت کرد. قدرت الگو پذیری بالا در طلایی ترین دوره زندگی کودکان ضامن حفظ هویت ملی و دینی هر کشور است. گویی آموختن آن ها در کودکی بسان نقش بستن مطالب بر سنگ است. بنابراین موثرترین زمان آموزش مسائل دینی در دوره پیش دبستانی است زیرا کودک بهترین و شیرین ترین لحظات زندگی خود را می گذراند و بدون کمترین مقاومت روانی آنها را خواهد پذیرفت. آموزه ها باید برای کودکان جذاب باشد چه به صورت قصه، داستان، شعر، تمثیل ها، بازی و... باشد چون بهتر آموخته و همانند سازی می کنند. برنامه های آموزشی به صورت تلفیقی باشد و از بیان صفات قهر و غضب خودداری شود. قرآن کریم استوارترین راه و روش زندگی است که باید از آن بهره مند شویم تا الگوی مناسبی در شکل گیری شخصیت کودکان باشیم. آن چه زندگی کودکان را شکل می دهد، اعمال و شیوه های رفتاری و گفتاری ما است. پس خانواده ها با فراهم آوردن شرایطی موثر، جهت تداوم این آموزه های دینی در کودکان نقش اساسی و مهم ایفا می کنند. بی توجهی یا عدم اجرای صحیح تربیت دینی شرایطی مناسب برای هویت ساختن و استحاله فرهنگی فراهم شده است. در حال حاضر کشور دچار بحران هویت در این زمینه شده است. بنابراین تعلیم و تربیت دینی جایگاه خاصی در حفظ هویت ملی، فرهنگ بومی، هنجارهای اجتماعی، روحیه میهن دوستی و حفظ و حراست از کیان و کشور دارد. برای مقابله با بحران هویت باید سرمایه گذاری از طریق مربیان، دست اندرکاران متعهد و دلسوز آن دوره طلایی صورت گیرد که با شگرد بازآفرینی و نوشتن خلاق با زبانی مناسب، بیشتر مفاهیم را نهادینه کنند.

کلید واژه: هویت - هویت دینی - پیش دبستانی - تربیت قرآنی



مقدمه

امروزه در جامعه مقوله فرهنگ، عامل سازنده هویت فردی و اجتماعی جامعه و منشا ساز کارها و سرمایه های مادی و معنوی یک ملت در سیر تکامل تاریخی محسوب می شود و آموزش و پرورش نیز جایگاه تعلیم آموزه های دینی و آسمانی به کودکان است چراکه معلمان و مربیان با جان و روح و جسم دانش آموزان سر و کار دارند و این آموزش نیاز به بستری دارد که همان هویت ملی و تعلقات هر جامعه است. بنابراین نباید اجازه داد تا فرهنگ غربی در کشور جایگزین فرهنگ اصیل و کهن سرزمین امان گردد. به منظور ریشه ای و اصولی برنامه ریزی کردن تربیت اسلامی و هویت ملی-میهنی چون در دوره پیش دبستانی شخصیت کودکان شکل گرفته می شود، بایستی آموزه های دینی را، از آن جا شروع کرد.

در طول تاریخ اصل تعلیم و تربیت اهمیت ویژه ای داشته است که در دوره های مختلف سنی وجود دارد. اما ارزش و اهمیت آن در دوران کودکی قابل مقایسه با دیگر دوران نیست. اگر آموزه های معرفتی دینی با توجه به سطح رشد فکری کودکان ارائه شود، تاثیرات فراوانی برای دوره های بعدی رشد آن ها خواهد داشت. دوران تربیت پذیری انسان است که باید مد نظر قرار بگیرد؛ زیرا این دوران جسم و جان برای پذیرش هر نوع تربیت آماده است و آنچه کودک در این دوران می آموزد، در اعماق جاننش نفوذ می کند و تا پایان عمر می تواند آن را به آسانی به کار ببرد. بنابراین، باید برای این دوران بسیار مهم، برنامه های ویژه داشت و سرمایه گذاری بیشتری برای سعادت مند شدن کودکان در دوران بعدی زندگی اشان انجام داد. به دلیل قدرت الگو پذیری بالا در این سن، یکی از عوامل اصلی در امر تربیت دینی کودکان، والدین، مربیان و معلمان هستند (کریمیان پور و احمدی، ۹۳).

عوامل مؤثر بر شکل گیری هویت

خانواده

محیط خانه و خانواده اولین و بادوام ترین عاملی است که در رشد شخصیت افراد تاثیر می گذارد؛ زیرا در این فضا با توجه به بار عاطفی و فرهنگی خاصی که بر آن حاکم است، کودکان خصوصیات را از والدین خویش به ارث می برند و با زندگی جمعی، آداب معاشرت و فرهنگ جامعه خود آشنا می شوند. بوکلی خانواده را از آن جهت گروه نخستین نامید که از حیث تاثیر بر شخصیت فرد مقام نخستین را دارد (بوکلی، ۱۹۹۰).

محیط محل زندگی

از دیدگاه آنتونی گیدنز، محیط فرهنگی که ما در آن متولد می شویم و رشد می کنیم بر رفتار ما تاثیر می گذارد به نظر می رسد که هیچ گونه فردیت یا اداره آزاده برای ما باقی نمی گذارد اما در اصل این طور نیست ما با همه شرایط موجود می توانیم محیط دیگری برای خود بسازیم. از دیدگاه هارولد لاسول (محقق معروف اروپایی، ۱۹۴۸) محیط در انتقال میراث فرهنگی و ارتباطات اجتماعی نقش اساسی دارد.

مدرسه

مدرسه، اولین حضور در اجتماع بدون تکیه بر خانواده خواهد بود و اولین محلی که کودک متوجه نقش فردیت در جامعه خواهد شد. برخلاف جوامع ابتدایی که در آنها خانواده مسئول اجتماعی شدن اولیه کودکان بود، در جوامع پیشرفته این مسئولیت به سازمان هایی رسمی مانند مدرسه و مراکز پیش از دبستان واگذار شده است. مدرسه مسئول اصلی انتقال دانش و شیوه های رفتار اجتماعی به آن ها می شود. مدرسه به عنوان یکی از عوامل عمده اجتماعی شدن بر پایه یک رشته قواعد بی



چون و چرا، ساختار و سازمان می گیرد (کوئن، ۱۳۸۵). تربیت کودکان دارای ابعاد مختلفی است که یکی از ابعاد آن تربیت دینی است.

هویت دینی

هویت دینی از نیازهای فطری آدمی، گرایش به عشق و پرستش است. به این معنا که فرد، مستقل از هر گونه یادگیری، در درونش تمایل به عبادت و بندگی خدا را احساس می کند. تجلی چنین احساس و تمایلی، در اعمال و رفتار دینی، آشکار می شود. هویت دینی از یک بعد شامل پایبندی افراد به جوهر دین و ارزشهای دینی و از سوی دیگر بیانگر دلبستگی جمعی و عمومی افراد یک جامعه به شعائر، مناسک و نهادهای دینی است. همچنین دارای بعد عملی نیز می باشد که عبارت است از: مشارکت و تمایل عملی انسانها به ظواهر، آیین ها و مراسم مذهبی و دینی. در جامعه ایران عناصر مختلفی در شکل گیری هویت دینی مردم تاثیر دارند که از جمله می توان به قرآن، سیره انبیا و ائمه اطهار، ادعیه و مناجات های مختلف، اماکن مقدس مذهبی همچون زیارتگاه ها، مساجد، امامزاده ها، مراسم و مناسک مذهبی مثل نماز، روزه، حج، خمس و زکات و... آیین های محرم و رمضان و... که هر یک به نوعی در شکل گیری هویت دینی تاثیر دارند.

روشهای اثرگذار بر شکل گیری هویت دینی

الف) روش قصه گویی

کودکان با هیجان زیاد به داستان گوش می دهند. قصه نه تنها پیامهای مفیدی برای کودک دارد بلکه اگر به گونه ای جذاب و مناسب گفته شود کودکان و نوجوانان می کوشند خود را با شخصیت های آن قصه همانند سازی کنند. والدین و مربیان می توانند با بیان داستانهای مذهبی و دینی زمینه رشد شناختی کودک را فراهم سازند. (بخشنده، ۱۳۸۵).

ب) روش مشاهده مستقیم

والدین و مربیان می توانند با تشکیل گروههای کوچک و بزرگ برای اردوهای گوناگون به تبیین مسائل مرتبط با رشد هویت دینی بپردازند (همان، ۸۹).

ج) روش تمرین و تکرار

د) روش پرسش و پاسخ

طرح پرسش دینی ذهن آنها برای یافتن پاسخ مناسب به جمع آوری و پردازش اطلاعات و انتخاب بهترین آنها می پردازد و کم کم با هم اندیشی میان مربیان و والدین به همراه آنها مسائل جدیدی به دست می آید. این روش به سبب اینکه ذهن آنها را فعال می کند تعامل کودک و نوجوان را در پی دارد (بخشنده، ۱۳۸۵).

اهداف تفصیلی دوره ی پیش دبستانی ۱۱ مورد می باشد که اهداف چهارم، پنجم، هفتم و هشتم در ارتباط با موضوع این مقاله می باشد و شامل:

هدف چهارم: پرورش صفات اخلاقی و رفتارهای اجتماعی مبتنی بر ارزش های اسلامی

هدف پنجم: انس با قرآن و علاقه به یادگیری آن



هدف ششم: پرورش ذوق هنری و زیبایی شناسی

هدف هفتم: تقویت حس دینی و علایق مذهبی

الف- تقویت انس و ارتباط با خداوند مهربان

ب- آشنایی با نعمت های خداوند و تشکر از او

پ- آشنایی با پیامبران و اهل بیت(ع) و انس با ایشان، با تاکید بر آخرین پیامبر (ص) و آخرین پیشوای معصوم(ع)

هدف هشتم: پرورش هویت ملی

الف- تقویت تعلقات دینی و ملی (اماکن زیارتی، میراث فرهنگی...)

ب- شناخت، تقویت علاقه و احترام به نمادهای ملی (پرچم، سرود ملی، زبان فارسی، نقشه کشور..)

ج- آشنایی و احترام گزاردن به آداب و رسوم مناسبت های دینی و ملی (کتاب " دوره پیش دبستانی"، ۱۳۸۸).

اسلام می گوید هفت سال اول زندگی، هفت سال بازی است اما به این معنا نیست که کودک را تربیت نکنیم، می توان از طریق عادت، رفتارهای خوب را نهادینه کرد. بخش مهمی از پیام های زندگی در طی هفت سال اول حیات کودک از طریق شعرها و سرودها منتقل می یابد. بنابراین لازم است کودکان را در دوره پیش دبستانی با مسائل ملی-میهنی آشنا کرد و از این طریق، آن ها را مهیای پذیرفتن نقش اجتماعی و فرهنگی اش نمود در این مقاله سعی می کنیم تا با تبیین شاخصه ها و راههای تقویت هویت دینی، راهکارهایی برای شکل گیری و تقویت هویت دینی بیان گردد.

اگر کودک ما تربیت دینی داشته باشد، برکاتش به خود او و دیگران خواهد رسید. کودکی که با خدا آشنا است، هیچ گاه احساس پوچی نمی کند و در جای جای زندگی اش تکیه گاه محکمی خواهد داشت و با همین تکیه گاه در برابر مشکلات استقامت می کند. برکت تربیت دینی کودک، به والدین نیز می رسد. کودک تربیت شده دینی با والدین خود خوب رفتار می کند، زیرا با قرآن آشنا است. تربیت یافته دینی، سخنان زیبا و پرمحتوا بر زبان جاری می سازد و سبب افتخار پدر و مادر و نزدیکان می شود. تربیت دینی در آخرت والدین هم اثر می گذارد. مطلبی که در کودکی به انسان آموخته می شود، گویا بر روی سنگ حک می شود و تا پایان عمر در ذهن او خواهد ماند. بهترین زمان، جهت القای آموزه های دینی، زمان شادابی کودک است. دلیل استفاده از بهترین زمان و مکان برای آموزه های دینی، این است که کودک بهترین و شیرین ترین لحظات زندگی خود را می گذراند و بدون کمترین مقاومتی می پذیرد. از عوامل موثر در تداوم آموزه های دینی در کودکان می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ◀ تداوم والدین در مسائل دینی
- ◀ تهیه امکانات جذاب
- ◀ تمرین
- ◀ حضور در مراسم مذهبی
- ◀ ارتباط با خانواده های مذهبی
- ◀ الگو دهی مناسب
- ◀ تشویق و تحسین (اداره کل آموزش و پرورش فارس، ۹۰).

یکی از مهمترین هدفهای فرهنگی قدرتهای استکباری، دور کردن نسل نوجوان و جوان جوامع، به ویژه جوان جوامع، به ویژه جوامع اسلامی از هویت دینی است. فرهنگ تهاجمی غرب با استفاده از دو ویژگی و نقطه ضعف جوان (کمبود تجربه و غلبه احساسات بر تعقل) و با استفاده از ویژگیها و شگردهای تبلیغی و روان شناسانه سعی در فروپاشی نظام اعتقادی و فکری نسل جوان دارد تا از طریق تهی ساختن آنها از درون زمینه جذابشان را به مبانی فرهنگ خود فراهم آورد و هویتهای ساختگی خود را به جای آن قرار دهد. آخرین روش غرب در این رویارویی، استحاله فرهنگی جوانان و بی هویت ساختن آنان است. آگاهی دادن به جوانان و نوجوانان و ترغیب آنان به شناخت هویت دینی خویش، بهترین راه در امان ماندن از ضربات سخت و مهلک این تهاجم است. نوجوانان و جوانان با رو آوردن به معنویت و تثبیت هویت دینی در روح و روان خود، نه تنها از آسیب های فرهنگی مصون خواهند ماند، بلکه جامعه بزرگ اسلامی را نیز در فرهنگ سازی دینی، یاری خواهند کرد (نگارش، ۱۳۸۰). برای از بین بردن بحران هویت در نسل جوان و امیدوار ساختن این نسل به آینده و اعتماد و اتکا به گذشته خویش می باشد. امروزه تاثیر رسانه ها بر افکار عمومی بر کسی پوشیده نیست و صاحبان شبکه ها و رسانه های جهانی با استفاده از این ابزار کارآمد به دنبال تخریب فرهنگ و هویت بومی و دینی کشورهای مورد نظر هستند. لذا باید راهکارهای جهت تقویت و حل این مشکل پیدا کرد. نسل جوان بیشتر از دیگران با بحران هویت روبه رو است. با ارزیابی و تحلیل عوامل و عناصر آسیب زا در نسل جوان می توان به این نتیجه رسید که دور بودن فرد از تربیت صحیح دینی در سالهای کودکی و نوجوانی زمینه ساز دوری از هویت دینی آنان می شود. ضرورت تلاش برای شناساندن هویت دینی به نوجوانان و جوانان آشکار می گردد. در این میان، متولیان تربیتی؛ یعنی پدر و مادر، مربیان، رسانه ها و... وظیفه خطیری دارند.

ادبیات پیشینه

مفهوم دین

دین Religion در لغت به معنای جزا، حساب، طاعت، ورع، سلطه و قهر و غلبه، و نیز به معنای شریعت و آیین است (ابن منظور، ۱۴۰۸). اصطلاح دین دارای یک معنای واحد که مورد قبول همه باشد نیست بلکه پدیدارهای متعدد فراوانی تحت نام دین گرد می آیند که به گونه ای با هم ارتباط دارند. اما دین در تعابیر قرآنی مجموعه عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی است که برای اداره جامعه انسانی و پرورش انسان ها باشد (هادوی مقدم، ۱۳۷۷).

گاهی همه این مجموعه حق، و گاهی باطل و گاهی مخلوطی از حق و باطل است. اگر مجموعه ی حق باشد دین حق و در غیر اینصورت آن را دین باطل و یا مخلوطی از حق و باطل می نامند. (جوادی آملی، ۱۳۷۲). بنابراین دین حق عبارتست از آیینی که دارای عقاید درست و مطابق با واقع بوده و رفتارهایی را مورد توصیه و تأکید قرار دهد که از ضمانت کافی برای صحت و اعتبار برخوردار باشد. (مصباح یزدی، ۱۳۷۷). قطعاً قرآن شما را به استوارترین راه های زندگی هدایت می کند. (سوره اسراء آیه ۹)

بنابراین کودکان به این درک برسند که دین روش خاصی از تفکر است که در قالب زبانی اصطلاحی و کنایی، داستان ها، تمثیل ها و اشعاری بیان شده است. به علاوه توجه کودکان به عناصر احساسی و عاطفی دین جلب شود. داستان هایی برای کودکان در این سن نقل شود که چهره ای زیبا، دلنشین و مهربان از خداوند و پیامبران و امامان ارائه دهند؛ زیرا این داستان ها بیشتر با احساسات کودکان سر و کار دارد (باهنر، ۱۳۸۷).

مفهوم هویت

در فرهنگ معین آمده است: هویت یعنی ذات باری تعالی، هستی، وجود، آنچه موجب شناسایی شخص باشد (معین، ۱۳۷۸).

در فرهنگ عمید چنین تعریف شده است: هویت یعنی حقیقت شی یا شخصی که مشتمل بر صفات جوهری او باشد. هویت در لغت به معنای شخصیت، ذات، هستی، وجود و منسوب به هو می باشد. (عمید، ۱۳۷۴). بنابراین هویت عبارت است از مجموعه ویژگیها، شناسه ها و الگوهای رفتاری اکتسابی که فرد، قوم، ملت و تمدنی را از دیگر اقوام، ملل و تمدنها متمایز می سازد.

در این مقاله به طور اخص به عامل دین به عنوان یکی از مهمترین عوامل هویت ساز خواهیم پرداخت.

سابقه پیدایش هویت

مسئله هویت بطور عام یک مفهوم فراگیر است که عمری برابر با عمر بشریت و تمدن دارد. در این معنای زمانی که اولین گروههای انسانی به دور یک محور متشکل از مجموع عناصر و مؤلفه هایی چون قومیت، نژاد، زبان و دین گرد آمدند، صاحب هویتی شدند که با افراد دیگری در جغرافیایی دیگر متفاوت بود. (میرمحمدی، ۱۳۸۳). بر خلاف دیدگاه ساختارگرایانی که می کوشند هویت را امری طبیعی و ثابت نشان دهند، باید گفت که هویت امری تاریخی و محتمل است. این پدیده همانند بسیاری چیزهای دیگر، محصول "زمان و تصادف" است و توسط منطق یا اصلی فراتاریخی تعیین نمی شود. (گل محمدی، ۱۳۸۱).

در هویت ملی از ویژگیهایی که ابعاد پنجگانه ملت، در هر جامعه خاص به خود روانشناسی مخصوص یک ملت، فرهنگ و آداب و رسوم متمایز از فرهنگ ملل می گیرد مثال دیگر، سرزمین و قلمرو مخصوص ملت و نظام سیاسی و ویژگیهای تاریخی یک ملت و احساس و نگرش مردم نسبت به ابعاد فوق، هویت ملی آن ملت را تشکیل می دهد (احمدلو، ۱۳۸۱).

عناصر سازنده ی هویت

مسئله ی هویت مسئله ی پیچیده ای است؛ یکی به این دلیل که موضوعی کاملاً شخصی است و شاید بتوان گفت شخصی ترین موضوع برای هر فرد، هویت او می باشد. از طرف دیگر ما می بینیم که منابع اجتماعی و عناصر و عوامل فوق فردی هم در تشکیل هویت بسیار مهم هستند.

این عوامل به طور کلی شامل: ۱- جهان بینی - ۲- دین - ۳- فرهنگ می باشد. (میرمحمدی، ۱۳۸۳).

دین و هویت انسانی

دین در تمدن بشری و هویت بخشی به انسان و جامعه ی انسانی نقشی اساسی دارد. هرچند دین نیز مانند زبان، نژاد و... شاخه ای از فرهنگ است ولی می توان، دین را اولین منبع هویت بخشی یک جامعه محسوب نمود. در میان عناصری که هویت یک جامعه را از جامع های دیگر تمایز می بخشند، دین یکی از مهمترین عناصر است. (منصورنژاد ۱۳۸۵). بر کسی پوشیده نیست که انسان فطرتاً خداجو آفریده شده است و میل و گرایش باطنی به خدا دارد. هویت دینی، پدیده ای است که به تدریج و در پی عمل به آموزه های وحیاتی به دست می آید، بنابراین برای شکل گیری هویتی مطلوب در دوره ای جوانی و بزرگسالی، مراحل تربیتی را باید از سالهای اولیه زندگی آغاز کرد. دین، روش و برنامه زندگی است و می تواند با شایستگی کامل، همه هویتها را پیرامون خود گرد آورد (magirans.com). دین همان کارهایی است که خدا به ما گفته است انجام دهیم یا انجام ندهیم. مثل راستگو باشیم، به پدر و مادر و مربی خود احترام بگذاریم، نماز بخوانیم و دیگر مصادیق ساده ای که به عنوان دستوره های دینی بری کودکان بیان می شود (باهر، ۱۳۸۳).

در ارزشیابی مفاهیم دینی به ویژه آموزش قرآن برای کودکان، باید توجه داشت که رسیدن، به حد معینی از یادگیری محتوای آموزشی مد نظر نیست، بلکه دستیابی کودک به هر میزان از یادگیری محتوای ارائه شده مطلوب و مقبول است که این مهم باید مورد توجه مربیان قرار گیرد. (مصوب شورای قرآن سازمان پژوهش، ۱۳۸۷). نگرش کودکان باید از قرآن اصول و معارف دینی به عنوان " کتاب زندگی " باشد. لذا ضروری است بیش از آنکه در صدد آموزش آنها باشیم، فرصت هایی را برای کودک

ایجاد کنیم تا ابتدا این نگرش و باور در وی ایجاد شود که هر آنچه خوبی و کار پسندیده است از قرآن و معارف دینی است. در این صورت می توان امید داشت که زمینه های تربیت دینی و شکوفایی آن در سنین بالاتر فراهم شود و دچار بحران نشد (رشد آموزش پیش دبستانی، ۹۱).

قرآن کریم، منشور زندگی و راه سعادت انسان است. دوره ی پیش دبستانی نیز از حساس ترین مراحل تربیت و زمینه ساز شکوفایی فطرت الهی کودک است. توصیه های ائمه معصومین (ع) که راهنمایان اصلی تعلیم و تربیت هستند، موبد این موضوع است. حضرت امیرالمومنین امام علی (ع) به فرزند خود امام حسن (ع) می فرمایند: ای فرزندم تربیت تو را با آموزش کتاب خدای عز و جل آغاز کردم. روانشناسی تربیتی، بر اهمیت دوره ی پیش دبستانی در شکل گیری شخصیت کودک تاکید دارد.

هر نوع یاددهی و یادگیری باید بر اساس علاقه و پذیرش کودک بوده و از اجبار و تحمیل به دور باشد. این امر می تواند از طریق گوش دادن به قرائت قرآن و الگو گیری از آن، حفظ برخی از سوره ها و آیات، خواندن قرآن، آشنایی با برخی از داستان ها و معنای آیات متناسب با درک کودک و در قالب فعالیت های یاددهی - یادگیری پیش دبستانی طراحی شود.

لازم به ذکر است انجام این فعالیت های قرآنی به معنای رسیدن به حد خاصی از یادگیری نیست، بلکه زمینه ساز علاقه ی کودک به قرآن کریم و یادگیری است. با توجه به اینکه در دوره ی پیش دبستانی ارائه برنامه های آموزشی به صورت تلفیقی از برنامه های مختلف از قبیل حفظ، آموزه ها، داستان ها و خواندن می باشد. مثلا کودکان در آشنایی با آموزه های قرآنی با برخی از صفات خداوند مانند مهربانی، بخشندگی،... آشنا می شوند و یا با آموزه های اخلاقی و رفتاری... لذا مربی اشان بایستی از سواد قرآنی برخوردار باشد، علاقمند باشد و از اهداف برنامه آگاهی داشته باشد (کتاب دوره ی پیش دبستانی، ۱۳۸۸).

بر اساس نظریه رشد شناختی کودکان در دوره ۶-۲ ساله از لحاظ رشد شناختی در دوره پیش عملیاتی قرار دارند که مهم ترین ویژگی کودکان در این دوران خود محور بودن آن هاست. یعنی اینکه کودک فقط از دریچه چشم خود و بر اساس توانایی هایش به پدیده های جهان نگاه می کند و نمی تواند به دیدگاه دیگران توجه کند. بنابراین به بخش محدودی از مسئله توجه می کند. کودکی که در این مرحله از تفکر قرار دارد، درباره مجردات هم این چنین می اندیشد (دهستانی، ۱۳۹۱).

در برنامه های ویژه کودکان باید به جای بیان مستقیم اصول دین و مذهب، که تنها نتیجه آن انباشتن حافظه کودکان از انبوهی از معلومات دینی است، سعی شود طرح های مذهبی و اخلاقی در برنامه های کودکان به گونه ای باشد که کنجکاوی، پویایی و خلاقیت آن ها را برانگیزد (بایندر، ۱۳۸۲).

با توجه به توانایی تقلید و الگو گیری کودکان در این دوره آموزش مفاهیم دینی به کودکان در خانواده باید کاملا غیر مستقیم، توأم با بازی آزادانه و لذت بخش باشد و از به کار بردن روش های آمرانه جدا خودداری شود. در نظر گرفتن مواردی مثل بازی، الگو برداری، همانند سازی و علاقه کودکان به شادی، شعر و کلام آهنگین در آموزش های دینی از اهمیت اساسی برخوردار است و بدون آن نمی توان به موفقیت رسید. (تهذیبی و جواد نیا، ۱۳۸۵). هدف اصلی در دوره ی پیش دبستانی ایجاد علاقه، در آموزش قرآن، انس و آشنایی کودکان با خداوند مهربان، قرآن مجید، معصومین (ع)، انجام دادن اعمال عبادی و سایر مفاهیم دینی قابل درک برای آنان است. علاوه بر این باید توجه کرد که هدف ما از پرورش دینی کودکان زیر هفت سال رساندن آنها به حد مورد نیاز و متناسب با توانایی جسمی، ذهنی و... برای این گروه سنی است و دستیابی کامل پرورش یابندگان به بالاترین سطح اهداف تعلیم و تربیت اسلامی به دوران آموزش رسمی موکول می شود. لذا در این مقطع سنی آشنا کردن و ایجاد تعلق خاطر در کودکان نسبت به مفاهیم دینی مد نظر است. عضو تحریریه و مولف کتب قرآنی رنگین کمان برای دوره پیش دبستانی گفت: "رمز موفقیت در دوره ی پیش دبستانی علاقه و انگیزه است و تنها از منظر یک شغل نگرستن راهگشا خواهد بود. نباید کلاس پیش دبستانی فضای قهرمان پروری داشته باشد بلکه همه باید احساس موفقیت کنند و همه باید خود را در



خدمت قرآن بدانیم و در دوره کودکی و پیش دبستانی حلقه انس و الفت را با قرآن و اهل بیت گره بزنیم" (تهرانی فرجاد، ۱۳۹۳).

در خانواده هایی که والدین پایبندی بالایی نسبت به مؤلفه های دینی و ملی دارند، جوانان نیز از هویت ملی و دینی قویتری برخوردارند (غفوری کله، ۱۳۸۴).

عملکرد والدین در زمینه آموزش جوانان در دو بعد ملی و دینی با هویت ملی و دینی جوانان ارتباط مسقیم و مثبت دارد. بین پایگاه خانواده و هویت ملی و دینی رابطه ای منفی و معکوس وجود دارد (حسن زاده، ۱۳۸۶). از لحاظ پایبندی به هویت ملی، جوانان پسر موفق تر از جوانان دختر بوده و بیشتر به هویت ملی خود افتخار می کنند و در هویت دینی، دختران وضعیت بهتری نسبت به پسران داشته اند. (اکبری و عزیزی، ۱۳۸۷).

به باور دینی هر گاه عامل کنترل کننده در خارج از انسان وجود داشته باشد، انسان رفتاری آنی و گذرا متناسب با موقعیت از خود بروز می دهد ولی اگر عامل کنترل درونی شود، به طوری که شخص با اختیار و آگاهی به ارزیابی و اصلاح عملکرد خود در قالب استانداردهای مشخص و در جهت قالب استانداردهای مشخص و در جهت اهداف مطلوب بپردازد، خود کنترلی تحقق یافته است. (فلسفی، ۱۳۹۳).

از توصیه های مهم که در متن عمومی ادبیات کودک و نوجوان به "اندام وارگی" کمتر توجه می شود. مثلا داستان های خارجی با شخصیت های خیالی برای بچه ها جذاب تر از برخی داستان های مذهبی این روزگارند. حتی مفاهیم اخلاقی در این داستان ها ملموس تر و حسی تر است. اجزای یک اثر باید کامل کننده و با تاکید بیشتر "نداعی کننده" همدیگر باشد. شکی نداریم اثرهایی که به بچه ها ارائه می دهیم باید جذاب باشد. نویسنده مجهز به توانایی هایی که روحیه قرآنی نیز داشته باشد. اولاً: با رعایت "اندام وارگی" از قرآن چیزهایی را برای این گروه سنی استخراج کنیم، سندی، صحت و اعتبار آن را از قرآن بگیریم و آن را در یک فضای آزاد برای این گروه به صورت عینی و ملموس پرورش دهیم. دیگر "کنش مند بودن" کنش قابل لمس. کودک در قصه پینوکو نوشته کارلو کلودی، تاثیر مستقیم دروغ را در زندگی می بیند. چه قدر از این ابتکارات در ادبیات کودکانمان داریم؟ متأسفانه چون کمتر ابتکار داریم ادبیات ما دچار پراکندگی (نوک زدن به مفاهیم) یا دچار ایده زدگی ها می شود. در برنامه های پیش دبستانی تاکید بر وجوه لطف و رحمت خداوند است. کاربردی و عینی و ملموس کردن آن برای این گروه سنی و پرهیز از حافظه مداری. از "اندام وارگی" نیز با تعبیر "نگاه تلفیقی" در برنامه های آموزشی یاد می کنیم؛ یعنی رشد متوازن و تلفیق متوازن بین عناصر مختلف برنامه. (تهرانی، ۱۳۹۳).

مهمترین آسیب های دینی بر اساس تحقیقات انجام شده :

- ◀ بی توجهی به اصل دین یابی (تجربه دینی) : توجه به افزودن بر محفوظات و کثرت در ارائه اطلاعات ، و عدم توجه به اصل مهم تفکر و تامل و کشف دین درونی از این طریق و در نهایت تبدیل نشدن معرفت ذهنی به معارف و مکارم قلبی.
- ◀ عدم توجه به اصل دین محوری از طریق کثرت موضوعات و تفکیک موضوعات از دین و تربیت دینی و عدم تسلط و توانایی مریبان در تلفیق دینی و آموزش مختلف.
- ◀ عدم توجه به اصل فطرت: بی توجهی به فطرت الهی و مفروض گرفتن وجود حس خدا باوری و خدا دوستی در کودکان و فاصله گرفتن مناسک و اعمال دینی و روش های مورد استفاده از ماهیت درونی و فطری کودکان و بیرونی برخورد کردن با آنها و از دست رفتن رسالتشان.



- ◀ عدم توجه به اصل اعتدال با افراط و تفریط در برخورد های دینی، فشار آوردن و سخت گیری بی جا و یا ترساندن کودک در مقابل رها کردن و عدم توجه به تربیت دینی او و تنها اظهار محبت کردن و افراط و تفریط در هر مرحله.
- ◀ عدم توجه به اصل تخیل (هنر) با غفلت از فانتزی و تخیل در ادبیات کودک و نیز عدم توجه به این اصل مهم، در این رده سنی خاص به عنوان یک عنصر کمکی برای تربیت دینی، عدم توجه به هنر و زیبایی در ارائه محتوا و استفاده از بیان و روش های هنرمندانه.
- ◀ عدم توجه به اصل آزادی با کم توجهی به کنش های آزاد و تربیت تحمیلی و صنعتی. اگر این آسیب ها مورد توجه قرار گیرند و در جهت کاهش و حذف آن ها حرکت شود، باعث تسهیل پذیری در تربیت دینی کودکان می شوند (شمشیری و نوروزی، ۱۳۹۰).

قصه گویی، سنتی دیرینه و دیر پاست که گذر زمان و وسایل ارتباط جمعی، در اهمیت، ارزش و تاثیر آن تغییری ایجاد نکرده است. در ذکر دلایل قصه گویی به نکات زیر می توان اشاره کرد:

- بهترین راه بیان آرزوها با زبان مشترک انسان ها و انتقال ارزش های اخلاقی و معنوی از نسلی به نسل دیگر، انتقال سنت ها و آداب و رسوم.
- نشان دادن خلق و خو و ارزش معنوی سایر اقوام و ملل و در نتیجه فراهم آوردن زمینه تحمل دیگران و عقاید آنان می شود.
- زمینه سازی برای ایجاد نشاط، تامین بهداشت روانی و درمان ناراحتی ها.
- به ارمغان آوردن احترام و اتکای به نفس برای افراد با سنین میان سال. (رحماندوست، ۱۳۹۱).

نتیجه گیری

فطری بودن مفاهیم دینی و اعتقادی در نهاد بشر در می یابیم پیش از هر آموزشی، کشش به سوی دین، خدا و معاد در نهاد بشر وجود دارد که باید پرورش یابد و شکوفا شود. در طراحی برنامه به فرایند رشد، در تدوین و انتخاب محتوا به زمینه سازی جهت بارور شدن و رشد و شکوفایی استعداد های کودک در مسیر ارزش های الهی، در انتخاب روش های آموزش به تفکر، خلاقیت، کرامت، شخصیت و حریت کودک و در ارزش یابی به خود شکوفایی کودک می اندیشد تا در طول زمان، به خود ارزیابی نزدیک و نزدیک تر شود و از همه مهم تر، به نقش مربی که باید زمینه و بستر مناسب را جهت شکوفا کردن استعدادها کودک فراهم نماید، عنایت خاص داشت. کودکانمان آن گونه که می گوئیم تربیت نمی شوند بلکه آن گونه که هستیم تربیت می شوند.

با توجه به اهداف وزارت آموزش و پرورش برای دوره پیش دبستانی، همچنین فعالیت هایی که مربیان در این زمینه برای آنها در نظر گرفتند و انجام می دهند؛ باعث تقویت همه جانبه در حوزه های مختلف اجتماعی، فردی، حس دینی و علاقه مذهبی و تقویت هویت ملی کودکان می شود. با تقویت این روحیه حفظ از هویت ملی از همان دوره کودکی پرورش می یابد.

بنابراین فرد نباید از تربیت صحیح دینی در سالهای کودکی و نوجوانی زمینه ساز بی هویتی آنان می شود، دور باشد زیرا اگر افرادی در آغاز دوران کودکی و در ادامه، در سالهای نوجوانی از آموزه های دینی بی بهره بمانند و متولیان امور تربیتی مانند خانواده و مدرسه نیز نسبت به شکوفایی هویت دینی آنان بی توجه باشند تصور صحیحی از هویت دینی بدست نخواهند آورد. بنابراین با بحران هویت و شکل نگرفتن هویت دینی مواجه می شوند. لذا باید هویت دینی را نهادینه نموده و در افراد جامعه باید به صورت مداوم نقاط آسیب زا را شناسایی و نقاط قوت را تقویت و گسترش داد. دین کودکانه، مجموعه دگرگونی هایی



است که بر ضوابط دینی متکی هستند و در فکر کودک به منظور ایجاد عمل و رفتاری خاص انجام می شود. که از طریق عادت، رفتارهای خوب نهادینه می شود.

باید از قرآن کریم به عنوان منشور زندگی و راه سعادت انسان و الگوی مناسب در شکل گیری شخصیت کودکان استفاده کرد. بنابراین از این "کتاب زندگی" برای کودکان چهره ای زیبا، دلنشین و مهربان از خداوند و پیامبران و امامان ارائه شود. با علاقه و انگیزه، در دوره کودکی و پیش دبستانی حلقه انس و الفت را با قرآن و اهل بیت زده و تاکید بر وجوه لطف و رحمت خداوند داشته باشیم. بهترین زمان، جهت القای آموزه های دینی، زمان شادابی کودک است. در نظر گرفتن مواردی مثل بازی، الگو برداری، همانند سازی و علاقه کودکان به شادی، شعر و کلام آهنگین در آموزش های دینی از اهمیت اساسی برخوردار است و بدون آن نمی توان به موفقیت رسید. آموزش مفاهیم دینی به کودکان در خانواده باید کاملاً غیر مستقیم، توأم با بازی آزادانه و لذت بخش باشد و از به کار بردن روش های آمرانه جدا خودداری شود.

با توجه به اینکه کودکان مطالبی را که برایشان جذاب باشد چه به صورت قصه، داستان و... باشد بهتر آموخته و همانند سازی می کنند، از داستان، تمثیل ها، اشعار و کلام آهنگین برای آموزه های دینی کودکان استفاده شود و از بیان صفات قهر و غضب خداوند و یا داستان هایی مانند ذبح حضرت اسماعیل که قابل درک برای سن آنها نیست و باعث بدبینی در آنان می شود، جدا خودداری شود. با توجه به حس کنجکاوی و پرسشگری که در این سن وجود دارد، پاسخ دادن به سئوالات دینی کودکان با رعایت توان فکری و ذهنی آنان ابزاری مناسب برای آموزش مفاهیم دینی است. به طور کلی، برای این گروه سنی، آموزه های دینی بایستی به صورت کاربردی، عینی، ملموس، و پرهیز از تز حافظه مداری باشد.

پیشنهادهات

- ✓ با توجه به نظر سنجی های انجام گرفته، چون این نوع کلاس ها برای کودک هیچ جذابیتی ندارد، شادی و نشاط کودکان در برنامه ها دینی سلب نشود و از بازگو کردن مسائلی که بالاتر از درک کودکان است جدا خودداری شود.
- ✓ به منظور جذابیت بیشتر در دوره ی پیش دبستانی برنامه های آموزشی با نگاهی تلفیقی به صورت برنامه های مختلف از قبیل حفظ، آموزه ها، داستان ها و خواندن ارائه گردد.
- ✓ جهت بهتر شدن برنامه های کمی و کیفی آموزش های قرآن و معارف دینی برنامه های متنوع فرهنگی توسط خانواده، مدرسه و عوامل تاثیر گذار در شکل پذیری هویت فرد اجرا گردد.
- ✓ شرکت کردن کودک در مکان های مذهبی، همچنین تمرین اعمال به همراه بزرگترها. نقش بسیار مهمی در الگو پذیری اعمال عبادی کودکان دارد.
- ✓ برنامه هایی جهت اصلاح آسیب های وارد شده صورت پذیرد.

منابع

- کریمیان پور، غفار. احمدی، حمیرا. بهار ۹۳. دوره پنجم، شماره ۳، ص ۱۴.
- رشد آموزش پیش دبستانی * عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت معلم تهران شماره ۱۴. بهار ۹۱. ص.
- بوکلی، ۱۹۹۰. به نقل از هاشمی داران، حسن. و شیروانی، حسین. ۱۳۸۴. اقتصاد خانواده. پرسمان، تهران.
- کوئن، بروس. ۱۳۹۱. درآمدی به جامعه شناسی. مترجم: محسن ثلاثی، توتیا. تهران.
- بخشنده بالی، عباس (۱۳۸۵)، (بررسی مراحل شکل گیری هویت دینی کودکان و نوجوانان، تهران: مرکز پژوهشهای



اسلامی صدا و سیما. ص ۹۲-۸۸

- کتاب راهنمای برنامه و فعالیت های آموزشی و پرورشی "دوره پیش دبستانی"، ۱۳۸۸. ص ۷۰ و ۷۱
- اداره کل آموزش و پرورش فارس. شهریور ۹۰. معاونت آموزش ابتدایی. گروه تکنولوژی و گروه های آموزش ابتدایی. ص ۱۵-۱۴.
- نگارش، حمید ۱۳۸۰، هویت دینی و انقطاع فرهنگی، قم: ناشر نمایندگی ولی فقیه در سپاه.
- ابن منظور، محمد بن مكرم. (۱۴۰۸ ه.ق). لسان العرب. بيروت: دارالفكر للطباعة و النشر و التوزيع. دار صادر.
- هادوی مقدم، مهدی. ۱۳۷۷. مبانی کلامی اجتهاد. قم، چاپ اول. ص ۳۸۲.
- جوادی آملی، عبدالله. ۱۳۷۲. شریعت در آینه معرفت. قم. مرکز نشر فرهنگی رجا. چاپ اول. ص ۹۳.
- مصباح یزدی، محمد تقی. ۱۳۷۷. آموزش عقاید، تهران، شرکت چاپ و نشر بین الملل.
- باهنر، ناصر. ۱۳۸۷. " رسانه های جمعی و تولید دین برای کودکان. فصلنامه تحقیقات فرهنگی: شماره ۳. فرهنگ لغت معین، ۱۳۷۸. ص ۵۲۲۸.
- فرهنگ لغت عمید، ۱۳۷۴. ص ۱۲۶۵.
- میر محمدی، داود، ۱۳۸۳. هویت ملی در ایران، تهران، موسسه مطالعات ملی-تمدن ایرانی. ص ۴۹ و ص ۱۷۱.
- گل محمدی، احمد. ۱۳۸۱. جهانی شدن - فرهنگ - هویت. تهران. ص ۲۲۵.
- احمدلو، حبیب. ۱۳۸۱. " بررسی رابطه میزان هویت ملی و قومی در بین جوانان تبریز ". پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس. ص ۴۵.
- منصور نژاد، محمد. ۱۳۸۵. دین و هویت. تهران. انتشارات تمدن ایرانی.
- باهنر. ناصر، ۱۳۸۳. آموزش مفاهیم دینی همگام با روانشناسی رشد.
- مصوب شورای قرآن سازمان پژوهش، ۱۳۸۷.
- رشد آموزش پیش دبستانی. بهار ۹۱. دوره سوم. شماره ۳. عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت معلم تهران شماره ۱۴.
- دهستانی اردکانی، نرگس. ۱۳۹۱. " منم می توانم خدا را ببینم مامان ". فصلنامه رشد آموزش پیش دبستانی. شماره ۲.
- رضایی بایندر، محمد رضا. ۱۳۸۲. " در آمدی بر نقش تلویزیون در تربیت دینی کودکان و نوجوانان ". فصلنامه پژوهش های ارتباطی. شماره ۳۵.
- تهذیبی، نسرین و جوادنیا، امیر. ۱۳۸۵. " تربیت دینی کودکان دوره پیش از دبستان ". نشریه پیوند. شماره ۳۱۹۰
- تهرانی فرجاد، مسعود. ۱۳۹۳. دوره پنجم. شماره ۴. عضو تحریریه و مولف کتب قرآنی رنگین کمان برای دوره پیش دبستانی.
- غفوری کله، معصومه. ۱۳۸۴. بررسی هویت دینی و ملی جوانان شهر تهران با تأکید بر تأثیر خانواده بر آن. " پایان نامه کارشناسی ارشد".
- حسن زاده، حبیب الله. ۱۳۸۶. " بررسی وضعیت هویت ملی و دینی جوانان در شهرستان سنندج ". خلاصه مقالات همایش ملی جوانان و هویت ایرانی. تهران سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی.



اکبری و عزیزی، ۱۳۸۷. هویت ملی و عوامل مؤثر بر آن در میان دانش آموزان دوره متوسطه شهر شیراز. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی. سال هفتم. شماره ۲۷.

فلسفی، سید غلامرضا. بهار ۱۳۹۳. رشد آموزش پیش دبستانی. دوره پنجم. شماره ۳.

تهرانی. تابستان ۱۳۹۳. رشد آموزش پیش دبستانی. دوره پنجم. شماره ۴. ص ۱۳.

شمشیری، بابک. نوروزی، مرضیه. ۱۳۹۰. "آسیب های تربیت دینی کودکان مقطع پیش دبستانی از نظر متخصصان. روانشناسی، علوم تربیتی، علوم دینی، ادبیات کودک و مربیان پیش دبستانی". فصلنامه علمی پژوهشی تربیت اسلامی: شماره ۱۲.

رحماندوست، مجتبی (مترجم). ۱۳۹۱. کتاب مهارت قصه گویی چاپ اول. انتشارات مدرسه.

مقاله-بررسی-نقش-دین-در-هویت-انسان/<http://magirans.com/>

Archive of SID